

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/78-9>
УДК 339.137

Чирва О. Г.

доктор економічних наук, професор,
начальник управління освіти та гуманітарної політики,
Уманська міська рада Черкаської області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0601-0624>

Дяченко О. В.

аспірант,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5500-6808>

Chyrva Olha

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Education and Humanitarian Policy,
Uman City Council

Diachenko Oleksandr

Postgraduate Student,
Interregional Academy of Personnel Management

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

ECONOMIC PRECONDITIONS FOR ENSURING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Мета роботи. На основі методології сучасної економічної теорії визначити характер та ступінь впливу економічних передумов на конкурентоспроможність промислових підприємств, а також дати рекомендації підвищення конкурентоспроможності промисловості. **Методологія.** Теоретичну та методичну основу дослідження склали наступні положення: в основу дослідження покладено механізм стимулювання конкурентоспроможності промисловості України з використанням прямого бюджетного стимулювання та податкових пільг у формах, що не передбачені в даний час Податковим Кодексом України; визначено залежність обсягу витрат НДДКР та продажів інноваційної продукції промислових підприємств України від агрегованого показника; обґрунтовано метод оцінки ефективності окремих форм податкових пільг, прямого бюджетного фінансування для стимулювання інноваційної складової конкурентоспроможності промислових підприємств України, заснований на русі за градієнтом функції витрат НДДКР та інноваційних продажів. **Наукова новизна.** Виявлено та науково обґрунтовано можливості підвищення конкурентоспроможності промисловості України з використанням пільг з податку на прибуток, у формах, не передбачених Податковим Кодексом України в даний час, таких як: зменшення суми нарахованого податку у розмірі певного відсотка від суми інноваційних витрат, понесених підприємством, додатковий вирахування з податкової бази у розмірі амортизації основних засобів. Виявлено та науково обґрунтовано функціональну залежність обсягу витрат НДДКР та інноваційних продажів промислових підприємств від агрегованого показника – розрахункової вартості капіталу маржинальної інвестиції. Запропоновано метод оцінки ефективності державної підтримки інноваційного аспекту конкурентоспроможності промислових підприємств, заснований на русі за градієнтом функції витрат НДДКР та інноваційних продажів. Його особливістю є облік реальних економічних обмежень, що накладаються на змінні, що використовуються для розрахунку вартості капіталу відповідної маржинальної інвестиції. **Висновки.** В економіці, яка заснована на знаннях, інноваційна діяльність є основним чинником підтримки конкурентоспроможності промисловості. Значення інноваційної діяльності підвищення конкурентоспроможності промисловості України особливо важливо, з урахуванням низького рівня інноваційної активності промислових підприємств. Для підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств України найбільше ефективно стимулювання галузей реального сектора промисловості, пов'язаних з високотехнологічним виробництвом (таких, як авіабудування, електроніка, машинобудування), а також стимулювання інвестицій в інформаційно-комунікаційні технології.

Ключові слова: економічні передумови, забезпечення конкурентоспроможності, підвищення конкурентоспроможності, промислове підприємство.

The purpose of the work. Based on the methodology of modern economic theory, to determine the nature and degree of influence of economic prerequisites on the competitiveness of industrial enterprises, as well as to give recommendations for increasing the competitiveness of industry. **Methodology.** The theoretical and methodological basis of the study was the following provisions: the study is based on a mechanism for stimulating the competitiveness

of Ukrainian industry using direct budget incentives and tax benefits in forms that are not currently provided for by the Tax Code of Ukraine; the dependence of the volume of R&D expenses and sales of innovative products of industrial enterprises of Ukraine on the aggregate indicator is determined; a method for assessing the effectiveness of individual forms of tax benefits, direct budget financing for stimulating the innovative component of the competitiveness of industrial enterprises of Ukraine, based on the movement along the gradient of the function of R&D expenses and innovative sales, is substantiated. **Scientific novelty.** The possibilities of increasing the competitiveness of Ukrainian industry using income tax benefits in forms not currently provided for by the Tax Code of Ukraine have been identified and scientifically substantiated, such as: reducing the amount of accrued tax in the amount of a certain percentage of the amount of innovation costs incurred by the enterprise, additional deduction from the tax base in the amount of depreciation of fixed assets. The functional dependence of the volume of R&D costs and innovation sales of industrial enterprises on the aggregate indicator – the estimated cost of capital of the marginal investment has been identified and scientifically substantiated. A method for assessing the effectiveness of state support for the innovation aspect of the competitiveness of industrial enterprises has been proposed, based on the movement along the gradient of the R&D cost function and innovation sales. Its feature is the accounting of real economic restrictions imposed on the variables used to calculate the cost of capital of the corresponding marginal investment. **Conclusions.** In a knowledge-based economy, innovation is the main factor supporting the competitiveness of industry. The importance of innovation in increasing the competitiveness of Ukrainian industry is particularly important, given the low level of innovation activity of industrial enterprises. To increase the competitiveness of Ukrainian industrial enterprises, the most effective way is to stimulate the real sector of industry related to high-tech production (such as aircraft manufacturing, electronics, mechanical engineering), as well as to stimulate investments in information and communication technologies.

Keywords: economic prerequisites, ensuring competitiveness, increasing competitiveness, industrial enterprise.

Постановка проблеми. Для економічного розвитку України одним із головних завдань є забезпечення високих темпів розвитку промисловості, що дозволяють істотно скоротити відставання від промислово розвинених країн за рівнем економічного розвитку та добробуту населення. Вирішення цього завдання неможливе виключно за рахунок екстенсивного зростання в рамках сформованої структури виробництва. Таким чином, подальший економічний розвиток промислових підприємств може бути забезпечений лише за рахунок зростання її конкурентоспроможності та підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів.

Проблема конкурентоспроможності промислових підприємств є багатофакторною. Розвинена база знань, що включає потенціал НДДКР та робоча сила високої кваліфікації, є основою довгострокової конкурентоспроможності промисловості. Прискорення темпів зростання та змін в економіці призводить до того, що існуючі знання та навички, що використовуються у створенні товарів та послуг, з часом знецінюються все швидше. Тому необхідно постійне вдосконалення джерел конкурентної переваги, основними з яких є інновації та здатність до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною та теоретичною основою дослідження є праці вчених провідних зарубіжних наукових шкіл, таких як: М.М. Портер, Б.А. Лундваль, П. Ромер, Д. Фуллертон, М.А. Кінг та ін. Зазначені автори зосередилися на виборі пріоритетів державної промислової політики, яка ґрунтується на аналізі обмежень, що зумовлюють низьку

конкурентоспроможність промислових підприємств та виявленні найбільш ефективних методів її підвищення. Однак на сьогодні відсутні єдині методи дослідження та оцінки конкурентоспроможності підприємств. Крім того, методи підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств, ефективні в конкретних історичних, політичних та економічних умовах можуть виявитися неефективними при зміні цих умов.

Мета статті. На основі методології сучасної економічної теорії визначити характер та ступінь впливу економічних передумов на конкурентоспроможність промислових підприємств, а також дати рекомендації підвищення конкурентоспроможності промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистичні дані підтверджують, що на сучасному етапі показники інноваційної активності, економічного зростання та конкурентоспроможності країни пов'язані [1, 2, 3]. Ключовим моментом у завоюванні позицій над ринком є своєчасне оновлення вироблених товарів, і навіть організація виробництва нових видів продукції. Сьогодні серед складових конкурентоспроможності товару ціна не є домінуючою. На лідируючі позиції виходять споживчі властивості товару (функціональність, дизайн) та рівень сервісу.

Економісти розглядають інноваційну активність як двигун економічного розвитку, тому що вона провокує імітацію [1, 2, 3]. В результаті дифузії знань інновації викликають зміни, які можуть бути в кілька разів більшими, ніж ефект, викликаний інноватором.

Зміни у світі бізнесу відбуваються все швидше, отже, створення конкурентних

переваг промислових підприємств має бути поставлене на потік. Процес технологічної конкуренції є процесом вибору між продуктами та рішеннями з різними властивостями. Цей процес вибору зменшує різноманітність ресурсів та кількість технологічних рішень, що витримали «перевірку часом», тому державна промислова політика має бути спрямована на стимулювання різноманітності технологічних рішень у промисловості.

Методи державної політики, які використовуються для цієї мети, різноманітні, і їхня ефективність залежить від особливостей «провалу ринку» або «системного провалу», що існує в економіці. Не існує універсальних методів державної підтримки інноваційної діяльності для всіх країн та всіх періодів економічного розвитку. Слід зазначити, що інвестиції у знання (особливо некодифіковані) важко виміряти та оцінки ефективності засновані на різній методології.

Об'єднано дві групи методів дослідження: методи побудови регресійних рівнянь залежності інноваційної активності та методи аналізу ставки оподаткування. Для побудови регресії поряд зі статистичними даними використовувалися розрахункові змінні, отримані під час аналізу ставки оподаткування маржинальної інвестиції – повна вартість капіталу та чистий прибуток маржинальної інвестиції для інвестора.

Регресійні рівняння дозволяють знайти значний взаємозв'язок між статистичними даними, але з дозволяють виділити вплив окремих компонентів вартості інвестиції. Аналіз показника повної вартості капіталу дозволяє порівнювати вплив окремих компонентів ціни інвестиції (у тому числі податкових стимулів), але не дозволяє прогнозувати кінцеву зміну інноваційної активності внаслідок застосування податкових пільг чи бюджетного субсидування. Комбінований підхід дозволяє прямо оцінити величину зміни інноваційної активності (НДДКР, інноваційні продажі та ін.) за зміни окремих параметрів податкових пільг та прямого бюджетного фінансування. Для оцінки впливу суб'єктивних очікувань підприємств ефективність податкових пільг, використовувалися дані опитувань підприємств промисловості України.

Для того, щоб бути ефективним, стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств:

1) має бути спрямоване на стимулювання широкого набору факторів, що створює інноваційну систему;

2) має використовуватись у широкому контексті політики держави. Пряме бюджетне

стимулювання (гранти для проведення НДДКР та ін.) оптимально підходить для стимулювання окремих проектів та географічних районів. Податкові пільги найбільше підходять для загального стимулювання областей інноваційної активності в усіх галузях економіки. Вони також можуть застосовуватися вибірково, але адміністративні витрати при цьому часто надто високі.

Як показує досвід, податкові пільги, що застосовуються в деяких країнах, призводять до ефективного збільшення витрат на НДДКР [1, 3] у довгостроковому плані, але їх ефективність залежить від їх складу. Загальною світовою тенденцією є використання податку на прибуток (доход) організацій як база для податкових пільг компаній, при цьому він є прямим і не може бути поставлений в залік, наприклад, ПДВ.

Щодо ефективності різних форм податкових пільг можна назвати такі закономірності.

1) Податкові пільги з універсальними та простими умовами надання найефективніші для стимулювання інноваційної активності в цілому по економіці. Пряме бюджетне фінансування ефективніше для стимулювання окремих проектів.

2) Інноваційний податковий кредит, додаткове вирахування з податкової бази та прискорена амортизація є механізмами аналогічної дії. Тому в більшості випадків оптимально використовувати тільки одну з цих форм стимулювання для одного й того самого об'єкта.

3) Вплив альтернативних методів бухгалтерського обліку запасів компанії, і навіть перенесення збитків інші періоди на інвестиційну та інноваційну діяльність підприємств є неоднозначним.

4) Режими вільної та прискореної амортизації активів фактично означають відстрочку платежу. Тому найефективнішим заходом стимулювання (але й більш витратним) є податковий кредит, чи додатковий відрахування з податкової бази. Найбільш ефективним для малих інноваційних підприємств є податковий кредит, що виплачується з бюджету незалежно від обсягу податкових зобов'язань компанії, оскільки дозволяє отримати реальне фінансування на початкових етапах розвитку.

5) Законодавчо встановлений розмір ставки податків з прибутку, ПДВ дуже слабо пов'язані з рівнем інноваційної активності та успішністю економіки. Застосування податкових канікул і знижених ставок податку окремих підприємств без попередніх умов є ефективним стимулом інноваційного зростання промисловості.

6) Податковий кредит «об'ємної» форми (як базу кредиту приймається весь обсяг здійснених витрат), зазвичай, ефективніший для стимулювання витрат на інноваційну діяльність, ніж податковий кредит «додаткової» форми (база кредиту – рівень перевищення витрат у звітному періоді над встановленим базовим рівнем). Однак «об'ємний» податковий кредит досить дорого коштує державі, і може призводити до зростання обсягу видатків. «Додатковий» податковий кредит може призводити до штучної нерівномірності витрат компанії з метою максимізації суми податкового кредиту.

Можна виділити такі закономірності стимулювання інноваційної діяльності у світовій практиці.

1) Короткостроковий вплив податкового кредиту є незначним – еластичність основних параметрів інноваційної діяльності оцінюється в районі 0–10% від сум виданих податкових кредитів.

2) У довгостроковій перспективі (> 5 років) за відсутності значних змін податкової системи еластичність обсягів інноваційної діяльності за обсягом податкових пільг оцінюється близько 100%.

3) Дослідження [2] показують, що податкові пільги є більш ефективними для країн, які мають низький обсяг інноваційних витрат. Емпіричні дані підтверджують, що з великим обсягом НДДКР у середньому витрачають менше коштів у податкові пільги для НДДКР.

У інноваційному процесі значної ролі грають НДДКР. При цьому агреговані індекси інноваційного розвитку та ВВП на душу населення пов'язані значно сильніше, ніж ставлення НДДКР та ВВП на душу населення, що підтверджує системний характер інноваційної діяльності.

Ряд країн має високий рівень ВВП за низького рівня витрат на НДДКР і високого рівня інноваційного розвитку (Фінляндія, Данія, Швеція). Це означає, що має сенс системно стимулювати інші аспекти інноваційної активності, крім НДДКР.

Кожна з галузей інноваційної активності та інноваційно значущих галузей промисловості неоднозначно пов'язана з макроекономічними параметрами економіки. Наприклад, стимулювання галузей високих технологій призведе у короткостроковій перспективі не до зростання ВВП, а до зростання доданої вартості у промисловості та економіці загалом. Патентна активність і НДДКР значно залежать також від мікроекономічних показників, прямо не пов'язаних з інноваційною активністю – прибутковості підприємств, диверсифікації їх

сфер діяльності та інших властивостей. Отже, для досягнення заданих макроекономічних параметрів розвитку промисловості стимулювання інноваційної діяльності має здійснюватися на довгостроковій та системній основі. Крім того, ефективність стимулювання інноваційної активності повинна аналізуватися для кожної країни окремо, і результати такого аналізу не можуть бути автоматично значущими також і для інших країн.

Найбільш ефективним інструментом стимулювання інновацій у промисловості міг би бути інвестиційний податковий кредит у рамках податку на прибуток, у вигляді безповоротної позички у розмірі певного відсотка від інноваційних витрат, понесених підприємством («об'ємний» податковий кредит), а також податковий кредит у розмірі певного відсотка вище середнього рівня видатків).

У цьому необхідно, щоб інноваційне підприємство могло розраховувати виплату інвестиційного податкового кредиту з бюджету у разі, якщо сума прибуток менше суми кредиту. Підставою для надання такого кредиту має стати не лише проведення НДДКР, а й витрати на навчання персоналу, а також розробку нового дизайну продукції та виробничих процесів, що дозволить збільшити обсяг інноваційної діяльності у галузях промисловості, не пов'язаних безпосередньо з наукомісткими технологіями.

Також є перспективним додаткове стимулювання НДДКР, здійснених у співпраці з університетами та НДІ.

У промисловості України необхідно стимулювання активнішого використання результатів НДДКР, і навіть застосування сучасних комп'ютерних і інформаційно-комунікаційних технологій. Для стимулювання процесу застосування патентів до України можна використовувати модель, застосовувану Іспанії, у якій 10% витрат за придбання патентів і ліцензій.

Стимулювання впровадження інформаційно-комунікаційних технологій може здійснюватися за допомогою «об'ємного» інвестиційного податкового кредиту з податку на прибуток, у розмірі від понесених витрат на впровадження Інтернету, сучасного програмного забезпечення (ПЗ) та технологій електронної комерції за період. Для стимулювання впровадження ПЗ та комп'ютерних технологій є перспективною також можливість прискореної амортизації ПЗ – протягом 12 місяців після придбання.

Висновки. В економіці, яка заснована на знаннях, інноваційна діяльність є основним чинником підтримки

конкурентоспроможності промисловості. Значення інноваційної діяльності підвищення конкурентоспроможності промисловості України особливо важливо, з урахуванням низького рівня інноваційної активності промислових підприємств.

Для підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств України найбільше ефективно стимулювання галузей реального сектора промисловості, пов'язаних з високотехнологічним виробництвом (таких, як авіабудування, електроніка, машинобудування), а також стимулювання інвестицій в інформаційно-комунікаційні технології.

Загальний ефект стимулювання конкурентоспроможності промислових підприємств України може мати такі форми податкових пільг:

- застосування інвестиційних податкових кредитів, не обмежених сумою нарахованого податку (при цьому різниця повертається з бюджету), а також на безвідсотковій та безповоротній основі (що зараз не передбачено Податковим Кодексом України);
- можливість вільного вибору порядку амортизації для інноваційно значущих активів;
- можливість повного перенесення поточних збитків на майбутні (або минулі) періоди.

Встановлено, що з урахуванням низького рівня інноваційної активності промисловості України, використання податкових пільг як механізму стимулювання її конкурентоспроможності є перспективнішим, ніж бюджетні субсидії. В результаті аналізу, заснованого на об'єднанні двох груп методів дослідження: методів побудови регресійних рівнянь та методів аналізу ставки оподаткування, було визначено статистично значущий зв'язок між наступними показниками, що характеризують конкурентоспроможність: обсягом витрат на НДДКР та обсягом реалізації інноваційної продукції промислових підприємств України та обсягом реалізації інноваційної продукції промислових підприємств України для інноваційної діяльності та прямими субсидіями, з іншого боку.

У результаті аналізу зовнішніх та внутрішніх факторів, що формують фінансові умови функціонування українських промислових підприємств, знайшло підтвердження припущення про існування у єдиній структурі фінансування для різних проектів у рамках однієї компанії, що уможливорює застосування методів екстраполярного мікроекономічного аналізу стимулювання інвестицій, не тільки інноваційної спрямованості, а й загального характеру.

Список використаних джерел:

1. Гладка Л. І., Васильєва В. Р., Шинкаренко К. Е. Конкурентоспроможність української продукції на прикладі машинобудівного комплексу та шляхи її підвищення. *Молодий вчений*. 2016. № 7. С. 26–30.
2. Ємельянова І. Ф. Методи та принципи оцінки конкурентоспроможності підприємств. *Вісник Донецького університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. 2015. № 1 (62). С. 7–12.
3. Котенко С. І., Швіндіна Г. О. Проблеми оцінки конкурентоспроможності підприємств як індикатора стратегічного розвитку. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 104–112.

References:

1. Gladka, L. I., Vasilyeva, V. R. and Shynkarenko, K. E. (2016), Konkurentospromozhnist' ukrayins'koyi produktsiyi na prykladi mashynobudivnoho kompleksu ta shlyakhy yiyi pidvyshchennya [Competitiveness of Ukrainian products on the example of the machine-building complex and ways to improve it]. *Molodyy vchenyy – Young Scientist*, 7, 26–30. [in Ukrainian]
2. Yemelyanova, I. F. (2015), Metody ta pryntsypy otsinky konkurentospromozhnosti pidpryyemstv [Methods and principles of assessing the competitiveness of enterprises]. *Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky i torhivli imeni Mykhayla Tugan-Baranov's'koho – Bulletin of the Mykhailo Tugan-Baranovsky Donetsk University of Economics and Trade*, 1 (62), 7–12. [in Ukrainian]
3. Kotenko, S. I. and Shvindina, G. O. (2018), Problemy otsinky konkurentospromozhnosti pidpryyemstv yak indykatora stratehichnoho rozvytku [Problems of assessing the competitiveness of enterprises as an indicator of strategic development]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 3, 104–112. [in Ukrainian]